

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ**

**ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ
ТА МУЗЕЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**СТРАТЕГІЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
зі спеціальності 242 Туризм
освітньо-професійної програми «Туризмознавство»
Безкровної Валерії Євгенівни

Допущено до захисту:

Допущено до захисту:
завідувач кафедри музейно-
туристичної діяльності,
доктор культурології, доцент

ЩЕРБАНЬ
Анатолій
Леонідович

Науковий керівник:
Канд. пед. наук, доц.

Алла АНІЩЕНКО

Харків – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Особливості розвитку туризму в світі та Україні під час пандемії COVID-19

1.2. Розвиток туризму до повномасштабного вторгнення

1.3. Методика досліджень туристичної діяльності

Висновки до Розділу 1

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ НА ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз сучасного стану туризму в Україні

2.2. Втрати та можливості для розвитку туризму в Україні в умовах війни

2.3. Формування позитивного туристичного бренду України

Висновки до Розділу 2

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток туризму в безпечних регіонах

3.2. Розвиток нових форм туризму

3.3. Система безпеки для туристів в умовах війни

Висновки до Розділу 3

ВИСНОВОК

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність теми.

Туризм стає не лише економічним, але й геополітичним явищем, відзначаючись надзвичайним зростанням міжнародних туристичних потоків, які виходять за межі економічної сфери. Перспективи його подальшого розвитку тісно пов'язані не лише з демографічними і технологічними трансформаціями, але й з глобальними політичними змінами та очікуваними тенденціями у світовому геополітичному просторі, які впливають на туризм.

Політичні зміни неодмінно впливають на світовий ринок туристичних послуг, проте багато аспектів цього впливу залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, щодо можливого впливу на розвиток та функціонування глобального ринку туризму. Ці зміни політичного характеру вже стали реальністю і в нашій країні.

З 24 лютого 2022 року триває військова агресія Росії в Україні, призводячи до значних людських втрат і руйнувань інфраструктури та економічних секторів, включаючи туризм. Замість розвитку внутрішнього туризму, відбулася масова міграція населення в межах країни, а виїзд громадян за кордон не пов'язаний із туристичною метою. Звільнення українських територій від російських військ відкриває перспективи для повернення до мирного життя у майбутньому.

Війна суттєво пошкодила сферу туризму і призвела до порушень на фінансових, енергетичних та продовольчих ринках, спричинивши світову інфляцію. Туризм у центральній, східній та південній частині України практично припинився. У зв'язку з цим питання відновлення туризму, зокрема в період після війни, стає особливо актуальним в умовах сьогодення.

Об'єкт дослідження – розвиток туристичної галузі в Україні в контексті російської воєнної агресії: вплив на туристичний потенціал, стан

інфраструктури та формування стратегій стійкого розвитку в умовах геополітичних викликів.

Предмет дослідження – стратегія розвитку туризму в умовах російської воєнної агресії.

Метою кваліфікаційної роботи є формування стратегії стійкого розвитку туризму в Україні в умовах Російської воєнної агресії виклики та перспективи.

Завдання для кваліфікаційної роботи:

1. Дослідити вплив пандемії COVID-19 на туристичну галузь в Україні: проаналізувати зміни у туристичних потоках та розглянути розробку стратегій для відновлення та підтримки туристичної індустрії в умовах постепідемічного періоду.
2. Проаналізувати та дослідити особливості розвитку туризму в Україні до повномасштабного вторгнення рф.
3. Розглянути методику дослідження туристичної діяльності.
4. Проаналізувати та надати сучасну оцінку розвитку туристичної галузі в Україні в умовах війни.
5. З'ясувати втрати та можливливості туристичної галузі в Україні в умовах війни.
6. Запропонувати та розглянути формування позитивного туристичного бренду в Україні.
7. Проаналізувати як розвивається туризм в безпечних регіонах.
8. Запропонувати нові форми розвитку туризму.
9. Визначити систему безпеки туристів.

До методів дослідження, які використані для написання кваліфікаційної роботи входять: метод індукції та дедукції, методи кількісного та якісного аналізу, методи порівняння та спостереження.

Наукова новизна даної роботи полягає в дослідженні туристичної діяльності в умовах війни та розгляді перспектив розвитку туризму в Україні після завершення конфлікту. Зокрема, робота включає аналіз впливу

військових подій на туристичну галузь, виявлення нових форм туризму, які можуть з'явитися в умовах постконфліктного періоду, а також визначення основних правил безпеки для туристів у подібних обставинах.

Практичне значення результати даної роботи можуть слугувати основою для розроблення конкретних стратегій та заходів з відновлення та розвитку туризму в Україні після війни. А також для розробки нових практичних дисциплін спеціальності 242 «Туризм і рекреація».

Апробація результатів дослідження. Основні тези роботи було представлено на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку» 30.10.2023 р. у м. Умань.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновка, списку використаних джерел, з таблиці та 1 малюнка. Загальний обсяг 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Туризм в світі та Україні під час пандемії COVID-19.

У грудні 2019 року почалася пандемія COVID-19. Наслідки були значними в країнах Європи, особливо в тих, де туризм був значною частиною ВВП. Це сталося через неготовність країн і відсутність плану дій.

До пандемії COVID-19 туризм був однією з основних галузей світової економіки. Він створив мільйони робочих місць у всьому світі та склав приблизно 10% світового ВВП. На початку пандемії туризм зазнав катастрофічних втрат через закриття кордонів, відміну або перенесення багатьох заходів, концертів та фестивалів. Карантинні заходи призвели до замороження туризму на певний час. Багато компаній зазнали значних втрат, опинившись в кризовому стані. Малий туристичний бізнес став однією з найбільш постраждалих галузей через пандемію. Багато невеликих готелів, ресторанів, туроператорів та інших туристичних компаній були змушені обмежити або припинити свою діяльність назавжди. Це сталося через обмежені ресурси і меншу стійкість до економічних труднощів.

Всесвітня туристична організація (UNWTO) розробили рекомендації для подолання впливу пандемії на галузь туризму. У цьому процесі вони взаємодіяли з рядом важливих міжнародних організацій, включаючи Всесвітню організацію охорони здоров'я (WHO), Міжнародну організацію цивільної авіації (ICAO), Міжнародну раду аеропортів (ACI), Міжнародну асоціацію круїзних ліній (CLIA), Міжнародну асоціацію повітряного транспорту (IATA), Всесвітню раду з туризму і подорожей (WTTC) та інші [10].

Основними рекомендаціями є:

1. Для зменшення наслідків:

- Важливо розробити програми та заходи для підтримки та збереження робочих місць у сфері туризму.
- Надання фінансової допомоги та кредитів туристичним підприємствам для забезпечення їх ліквідності.
- Розгляд ініціатив для зменшення податкового тягаря для компаній у сфері туризму на період відновлення.
- Навчання працівників галузі цифровим навичкам для адаптації до нових технологій та відмінних від традиційних моделей роботи.
- Розробка імplementованих стратегій для врахування туризму у загальному контексті економічного відновлення.
- Створення механізмів та структур для ефективного управління кризовими ситуаціями у туристичному секторі.

2. Стимулювання прискореного відновлення туризму:

- Інвестиції у туризм. Залучення інвестицій для розвитку та модернізації туристичної інфраструктури.
- Підготовка туристів. Розробка програм для підготовки та освіти туристів про нові стандарти безпеки та правила поведінки.
- Маркетингові заходи. Збільшення ролі маркетингу для залучення та утримання туристів, зокрема через спеціальні пропозиції та кампанії.
- Управління відновленням туризму. Створення спеціальних органів для координації та регулювання процесів відновлення туризму.

3. Підготовка до майбутнього:

- Диверсифікація ринків та продуктів. Розвиток та представлення нових туристичних продуктів та послуг.
- Інвестиції у дослідження ринку та цифрову трансформацію. Використання передових технологій та аналізу даних для покращення туристичної індустрії.
- Ефективне управління туризмом. Розробка та впровадження ефективних систем управління на всіх рівнях.
- Готовність до кризових ситуацій. Розробка планів та заходів для ефективного реагування на кризові ситуації.

Відновлення туризму після ковід - це складний, але надзвичайно важливий процес. З початком вакцинації та послабленням обмежень, багато країн починають відновлювати туристичну діяльність. Туристичні агентства та готелі активно впроваджують нові стандарти безпеки, щоб забезпечити захист для мандрівників. Локальний та регіональний туризм набуває популярності, оскільки люди віддають перевагу ближчим подорожам та відкриттю власної країни.

З точки зору глобальних тенденцій, пандемія прискорила перехід до сталого та відповідального туризму. Туристи стали усвідомлювати свій вплив на довкілля та екологію нашої планети.

Пандемія також стимулювала розвиток нових підходів та технологій у галузі туризму. Віртуальні тури, онлайн-екскурсії та інші цифрові формати стали популярними серед тих, хто шукав альтернативні способи дослідження світу.

Віртуальний туризм став справжнім відкриттям під час пандемії. Це унікальний спосіб відчувати атмосферу різних місць та насолодитися красою світу, не виходячи за межі власного приміщення. Ця альтернатива стала не лише засобом відпочинку, а й можливістю для освіти та культурного збагачення.

Віртуальні тури дозволяють досліджувати історію, мистецтво та природу різних куточків світу. Технології віртуальної реальності та інтерактивні платформи створюють захопливі враження, що переносять мандрівників на віртуальні експедиції. Це також важливий інструмент для туристичної індустрії, який допомагає привертати увагу до різних напрямків та залишати інтерес до подорожей, навіть коли фізичне подорожування обмежене.

Якщо розглядати ситуацію в Україні, то можна виокремити наступне. На початку карантину туристи віддавали перевагу подорожам на невеликі відстані власним транспортом, тобто в Україні починає розвиватись внутрішній туризм. Індивідуальні поїздки на відстані 20-30 км від дому стають

дедалі популярними, що свідчить про зростання інтересу до локального та безпечного відпочинку.

З послабленням карантинних обмежень зріс попит щодо відпочинку на Чорному та Азовських морях. Гірські райони, національні парки та природні резервати стали популярними серед тих, хто шукав активний відпочинок та віддалені місця.

1.2. Розвиток туризму до повномасштабного вторгнення

Відомо, що Україна має величезний туристичний потенціал. Зокрема, є однією із провідних Європейських країн, яка має багато історичної та культурної спадщини. Лише на державному утриманні перебуває 150 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, зокрема 57206 пам'яток археології, 51364 - історії, 16800 - архітектури та містобудування. Природоохоронні, оздоровчі та рекреаційні території займають 12,1 млн га, що становить 20% території України [1].

Найбільшу питому вагу територій і об'єктів природно-заповідного фонду мають:

- від 8 до 13% - Тернопільська, Херсонська, Закарпатська, Івано-Франківська, Хмельницька області;
- 5-7% - Сумська, Рівненська, Чернівецька області;
- 3-5% - Чернігівська, Львівська області. Автономна Республіка Крим;
- до 3% - Донецька, Миколаївська, Полтавська області;
- до 2% - Волинська, Житомирська, Запорізька, Одеська, Черкаська області [1].

Основними видами туризму в Україні є: міський туризм; екологічний (зелений); етнічний; сільський; культурнопізнавальний; подієвий; медичний, лікувально-оздоровчий; гастрономічний; науковий та освітній; круїзний та яхтовий; шопінг та розважальний туризм; інші пріоритетні види туризму. Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі, їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для осіб з інвалідністю, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, тощо [1].

Туристичний сектор України до 24 лютого 2022 року почав стрімко розвиватися, перетворившись на значну соціально-економічну подію. Завдяки швидкому розвитку Україна має більше політичних, економічних, наукових і

культурних зв'язків з іншими країнами. Основними проблемами розвитку туризму в Україні є нерациональне та неефективне використання природних ресурсів, а також відсутність чіткої стратегії розвитку туризму та відповідних регулюючих органів. Швидке зростання туристичного іміджу країни заважає недостатньо розвиненій інфраструктурі, поганій системі транспорту та населенню, що відлякує туристів. Якість туристичних послуг залишається серйозним питанням. Україна значно відстає від інших країн, які мають подібні можливості для відпочинку та туризму. Як наслідок, багато наших співвітчизників віддають перевагу курортам в інших країнах, де вони можуть отримати набагато вищий рівень обслуговування та комфорту за ті самі ціни, інвестуючи в економіку цих країн.

Вже кілька десятиліть науковці в Україні вивчали проблеми розвитку туристичної галузі. Більшість їхніх досліджень у цій галузі стосуються особливостей і проблем, які виникають у сфері туризму.

До проблем розвитку туризму відносяться:

- Відсутність інформації про привабливі туристичні об'єкти окремих територій України та інших регіонів ринок міжнародного туризму;
- Не має гарних рекламних компаній, що не зацікавлюють мандрівників;
- Низький рівень розвитку туристичної інфраструктури;
- Недостатній розвиток індустрії розваг у туристичній галузі;
- Питання безпеки;
- Екологічні питання.

Зокрема, Р.Б. Кожухівська обговорює, наскільки важливо, щоб держава регулювала, підтримувала та контролювала туристичну галузь. Вона також визначає основні принципи побудови державної політики розвитку туризму в Україні. Крім того запропонувала ключові функції та елементи, які впливають на розвиток туризму, що дозволяє покращити та стабілізувати економічний стан галузі [1].

О.М. Кальченко вивчаючи характеристику інноваційного розвитку туристичної галузі України розглядав існуючі впровадження туристичних

інновацій, основні проблеми, що стримують розвиток внутрішнього туризму, та за результатами дослідження визначив напрями інноваційного розвитку туристичної галузі України [1].

Складнощі для розвитку туризму спричинили економічні та політичні обставини в країні, конфлікти на сході, анексія Криму та пандемія COVID-19. Що негативно вплинуло на розвиток туристичної галузі в нашій країні. Зменшилася кількість в'їзного туризму; більшість українців або не планують подорожувати, або відпочивають в межах своєї країни чи регіону.

Багато привабливих туристичних об'єктів залишаються невідомими навіть українцям та недоступними для туристів через відсутність належного сполучення або погану якість транспортної інфраструктури. Велика кількість культурної спадщини потребує залучення коштів на реставрацію та реконструкцію.

Розвитку галузі перешкоджає недостатня державна підтримка, відсутність пільгового оподаткування та кредитування туристичних підприємств. Враховуючи низький платоспроможний попит значної частини населення, необхідно зосередитися на розвитку так званого «бюджетного відпочинку», доступного для будь-якого прошарку суспільства. Однак із закриттям кордонів «VIP-відпочинок» стає все більш популярним. Для цього сегмента ринку споживачі туристичних послуг, які раніше обирали відпочинок за кордоном, тепер шукають комфортний відпочинок в Україні. Враховуючи виклики сучасного світу необхідно впроваджувати нові стратегії, принципи та механізми для активізації розвитку туризму. Саме застосування інноваційних рішень дозволить подолати існуючі проблеми та забезпечити ефективний розвиток туризму.

У 2021 році, незважаючи на виклики пандемії COVID-19, в Україні спостерігалось стійке підвищення туристичної активності з боку іноземних відвідувачів. Середні витрати туристів у країні визначалися на рівні \$929, що свідчить про економічну привабливість та доступність туристичних послуг [3].

Середній час перебування іноземних туристів у країні становив 7-9 днів, що свідчить про відносно тривалий та насичений візит. Це може бути індикатором зацікавленості туристів у різноманітних аспектах культурної, історичної та природної спадщини України.

Примітно, що зазначене підвищення туристичної активності виявилось можливим завдяки відкриттю нових туристичних ринків, таких як ОАЕ та Саудівська Аравія. Такі позитивні тенденції свідчать про гнучкість та адаптабельність туристичної галузі України до змін у світовому туристичному середовищі [3].

З огляду на ці позитивні показники, прогноз на 2022 рік ставав ще оптимістичніший. Очікувався подальший ріст туристичного потенціалу, зокрема за участі туристів із країн, які виявили інтерес у 2021 році, а також нових туристичних напрямків.

Аналізуючи статистику у 2021 році, основною метою візитів іноземців до України стала відпустка, дозвілля та відпочинок, що становило 29,5% всіх мандрівників. Це відображає привабливість країни для тих, хто шукає відпочинок у мальовничих місцях та насолодження культурою [3].

Ділові поїздки також займають важливе місце, з 25,9% опитаних, що обирають Україну для робочих зусиль. Це свідчить про розвиток бізнес-туризму та можливості для робочих зустрічей та подій [3].

Важливим фактором є також відвідування родичів та друзів, яке складає 22,4% від усіх візитів. Це може бути пов'язане з розмаїттям культурних та родинних зв'язків з Україною [3].

Лікування та оздоровлення приваблює 11,7% іноземців, що свідчить про популярність медичного туризму та використання лікувальних ресурсів країни [3].

Шопінг, хоча й менш популярний, привертає 4% відвідувачів, вказуючи на можливість для розвитку торгівлі та реклами місцевих товарів.

Дуже цікаво, що 1,2% іноземців обирають Україну для відвідування своїх коренів, що вказує на інтерес до генеалогічних та культурних пошуків.

Також важливо відзначити різноманітність в подорожах: 36,5% іноземців подорожували Україною сім'ями, 35,4% - наодинці, 21,8% - з друзями. Це створює можливості для розробки та просування туристичних програм для різних категорій мандрівників. (мал 1.1)

Мал. 1.1 Джерело . [3]

1.3 Методика досліджень туристичної діяльності .

Дослідження актуального стану розвитку туризму в Україні ґрунтується на застосуванні системного підходу, включаючи порівняльні, статистичні, аналітичні та інші методи. Аналіз туристичної діяльності під час воєнної ситуації в країні вимагає високої ступені строгості та комплексності в методиках дослідження. Використані методи в таких наукових вивченнях повинні включати як кількісні, так і якісні підходи для глибокого розуміння впливу військових подій на туризм.

Ключові компоненти методики дослідження туристичної діяльності під час війни охоплюють збір даних, кількісний та якісний аналіз, порівняння та спостереження, індукцію та дедукцію, а також застосування лонгітюдного підходу для глибокого розуміння впливу збройних конфліктів на сферу туризму.

На першому етапі методики дослідження проводиться комплексний збір даних з різних джерел, таких як державна статистика та звіти туристичної індустрії. В умовах воєнного конфлікту значна частина інформації може бути обмежено доступною у державних ресурсах, тому для отримання повної карти ситуації використовуються дані з веб-сайту Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), новинні статті та результати соціологічних досліджень, проведених соціологічною службою Центру Разумкова [3].

Для визначення стану розвитку туристичної діяльності в умовах воєнного стану використовувався кількісний аналіз, що включав в себе такі показники: обсяг відвідувачів, тривалість їхнього перебування. Додатково був використаний статистичний аналіз для визначення відмінностей у туристичній активності між довоєнним, воєнним та можливими в післявоєнний періоди. Методи аналізу даних доповнюються застосуванням засобів візуалізації, таких як графіки та діаграми. Це робить можливим ілюстрацію ключових висновків дослідження та надає можливість легкого сприйняття результатів.

Порівняльний метод включає аналіз інформації з різних регіонів або періодів часу для виявлення закономірностей та тенденцій. У зв'язку з дослідженням впливу війни на туризм цей підхід передбачає порівняння поведінки туристів у сфері туризму в областях, які зазнають поїстійні обстріли та повітряні тривоги, з тими, областями, що більш-менш знаходяться в безпеці. Також може бути проведений аналіз даних до та після конфлікту для виявлення змін у галузі туризму. Цей метод дозволяє виявити спільні риси та відмінності у впливі військових подій на туризм у різних регіонах чи періодах часу.

Метод спостереження передбачає збір даних шляхом безпосереднього спостереження або за допомогою інтерв'ю та опитувань осіб, які відчували на собі вплив війни на туризм. Цей метод надає уявлення про емоційний і психологічний вплив конфлікту на туристів і місцеве населення. Методи спостереження допомагають зрозуміти вплив конфлікту на конкретні сегменти туристичної індустрії, такі як готельний чи ресторанний бізнес, а також визначати актуальність чи розвиток нових форм туризму.

Розглядаючи метод індукції та дедукції, було визначено що вони надають глибоке розуміння складних факторів, які впливають на зміни у поведінці туристів під час військового конфлікту.

Оцінка економічного впливу включає аналіз економічних наслідків військового конфлікту на галузь туризму. Цей аналіз охоплює визначення збитків, які зазнала туристична індустрія, урахувуючи втрату робочих місць та скорочення доходів.

Для отримання інформації про вплив конфлікту на туристичну галузь в Україні також були використані вторинні джерела даних, такі як урядові звіти, статистика галузі та звіти ЗМІ. Ці вторинні джерела надають уявлення про ширший економічний та політичний контекст, у якому функціонує туристична індустрія, і можуть бути корисні для доповнення первинних даних, зібраних іншими методами.

Загалом, ефективні методи дослідження туристичної діяльності в умовах військового конфлікту вимагають інтеграції різноманітних підходів та строгого етичного підходу. Застосування якісних і кількісних методів в поєднанні дозволяє отримати повніше уявлення про вплив війни на туризм. Результати такого дослідження можуть служити основою для розробки стратегій зменшення негативних наслідків конфлікту для туристичної галузі та сприяти створенню стійкого та ефективного розвитку цього сектору в умовах непередбачуваних обставин.

Висновки до РОЗДІЛУ 1.

Обидва конфлікти (пандемія та військовий) суттєво впливають на туристичну галузь України, породжуючи складні виклики.

У зв'язку з пандемією COVID-19 спостерігається гострий спад туристичних потоків через обмеження в подорожах та загальні турбуленції в світі. Для аналізу цієї ситуації важливо використовувати методи дослідження, які дозволяють врахувати широкий спектр показників, таких як кількість відмінених поїздок, економічні втрати та ступінь впливу на інфраструктуру. У випадку військового конфлікту, крім зменшення туристичних потоків, існує соціальний та економічний вплив на територію, що вимагає глибшого вивчення. Методи дослідження повинні включати оцінку втрат у сфері туризму, вивчення впливу на робочі місця та інші аспекти соціального благополуччя.

Комбінування різних підходів до дослідження, включаючи порівняльний аналіз, кількісні та якісні методи, дозволяє отримати повніше розуміння ситуації та розробляти ефективні стратегії відновлення та розвитку туристичної галузі в невизначених умовах

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ НА ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз сучасного стану туризму в Україні під час війни.

Війна з росією є фактором, який істотно впливає на розвиток туристичної галузі України. Державне агентство розвитку туризму проаналізувало, скільки державний бюджет України недоотримав податків від туристичної галузі через війну. За дев'ять місяців 2022 року представники туристичної галузі України сплатили на 33,34% менше податків, ніж за аналогічний період 2021 року. Так, загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, за дев'ять місяців поточного року скоротилася в середньому на 28%. При цьому зафіксовано, що кількість юридичних осіб зменшилася на 36%, а фізичних – на 25% [3].

У минулому році готелі сплатили найбільший внесок у держбюджет, хоча ця сума виявилася на 30% меншою, ніж у 2021 році. Податкові надходження від пансіонатів і гуртожитків зросли на 46%, що свідчить про збільшення їхньої діяльності як тимчасового притулку для людей, які залишили свої домівки через війну. Однак податкові внески від турбаз, кемпінгів і дитячих таборів відпочинку скоротилися на 57%.

Також був зафіксований знижений внесок у розмірі 27% від діяльності туристичних агентств. Львівська, Київська та Івано-Франківська області продемонстрували зростання обсягу сплаченого податку у 2022 році. Значний спад податкових надходжень відзначився в Києві та Одеській області, зменшившись на 46% та 58% відповідно.

Мар'яна Олесків, голова Державного агентства розвитку туризму, підкреслила, що незважаючи на війну, туристична галузь України продовжує працювати, проте надзвичайно потребує підтримки від українців [3].

З початку повномасштабної війни частина туристичних компаній припинила свою діяльність, а інші переключилися на волонтерську. Проте, з літа близько 50% туристичних фірм відновили свою основну діяльність. Навіть під час війни туристична індустрія не була повністю зупинена і почала акцентувати увагу на внутрішніх подорожах в межах країни.

На різних рівнях розроблені екскурсійні тури, які надаються безкоштовно для тих, хто залишив свої домівки через війну. Екотуризм залишається популярним серед українців, зокрема на Заході країни. В Закарпатті природні локації, такі як Боржава, водоспад Шипіт, гори та полонини, привертають увагу туристів. Парки з квітами та яскравими кольорами також є популярними серед туристів, оскільки природа допомагає відновлювати душу. Відвідування печер також є безпечним варіантом екотуризму.

У галузі ділового туризму відзначається повний застій, але в'їзний туризм в Україні почав відроджуватися, включаючи бізнес-сегмент у вигляді конференцій, тренінгів та семінарів. Російська агресія не лише ускладнює відновлення туристичної індустрії після пандемії, але також спонукає туристів розглядати альтернативні напрямки інших країн. Показники туристів зі США, Канади, Китаю, Японії та Бразилії в Європі зменшились через небезпеку та зростання вартості проживання. В'їзний та виїзний туризм в Україні стали жертвами численних проблем, що виникли на сучасному етапі. Серед основних чинників, які призвели до зупинки розвитку в'їзного туризму:

Воєнні дії на території України, які несуть загрозу для безпеки як для туристів, так і для місцевого населення, особливо в окупованих або активно бойових зонах.

Втрата значної частини туристично-рекреаційних ресурсів через їхнє руйнування внаслідок бойових дій або розміщення в окупованих зонах.

Закриття повітряного простору та порушення логістики внаслідок руйнування шляхів сполучення.

Розміщення окупаційних військ у туристичних центрах, що робить ці області менш привабливими для відвідування.

Значна втрата трудових ресурсів у туристичній галузі через переселення працівників за кордон у пошуках безпеки та роботи.

Також можна очікувати низький приплив іноземних туристів, доки ситуація в країні не стане безпечною. Зараз туристи, які відвідують Україну, переважно є представниками ЗМІ та робочими з обов'язковим переміщенням по країні.

Курортний сезон став жертвою війни, зруйнував його на 90%, зокрема через тимчасову окупацію частини морського узбережжя. Там, де доступ до моря є, існує небезпека обстрілів та мін. Модернізація та відновлення курортних готелів стає необхідністю, з урахуванням нових вимог до безпеки гостей.

Проблеми з кадрами також виникли через масове виїзд працівників галузі за кордон. Якщо війна триватиме, багато з них стануть перед вибором, чи залишатись за кордоном, чи повертатись до України.

Туристично-рекреаційний потенціал території також постраждав від війни, втративши значну частину природних і культурних ресурсів. Анексія Криму та воєнні дії в Донецькій та Луганській областях призвели до неможливості використання туристично-рекреаційних ресурсів цих територій, включаючи значний втрачений потенціал Криму.

Втративши можливість доступу до Криму, Україна понесла втрати в розмірі 30% свого туристично-рекреаційного потенціалу. Крим привертав туристів своїм субтропічним кліматом на Південному березі, розташованому вузькою смугою шириною 2-8 км від мису Айя до мису Іллі. Гори, покриті лісами, також становили важливий природний ресурс, відмінний від узбережжя за кліматичними умовами та місцевою флорою.

Природний туристично-рекреаційний потенціал Криму також включав річки, водоспади (такі як Учанський та Джур-Джур), понад 50 солоних озер,

лікувальні грязі та лікувальні джерела. Однак найбільш важливим ресурсом було море та Південний берег, які приваблювали тисячі туристів щороку.

Серед природно-заповідного фонду, який став недоступним, були ландшафтні парки, парки-сади, дендропарки, а також природні заповідники, такі як Мис-Март'ян, Казантипський та Карадазький. Зникають також унікальні пам'ятки античного, середньовічного та новітнього періодів, такі як фортифікаційні споруди, культові споруди, палацові комплекси та інші, які відігравали важливу роль у туристично-рекреаційному привабленні регіону. Наприклад, Велика ханська мечеть та мертве місто Чуфут-Кале, пов'язані з історією татар та караїмів, займали особливе місце.

Донецька область також втратила свою туристично-рекреаційну привабливість через російсько-українську війну. Природно-заповідний фонд та історико-архітектурна спадщина стали недоступними для туристів, включаючи морське узбережжя, лікувальні грязі та інші рекреаційні ресурси. Музеї, які є носіями історії та культури України, також стали недоступними для відвідування.

Щодо Луганської області, тут розташовано 87 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 6,5 тис. га, включаючи Луганський заповідник з відділами Провальський степ, Стрілецький степ, Станично-Луганський відділ. Серед природних об'єктів варто відзначити комплексну Айдарську терасу, геологічну терасу Конгресів яр, парки Гостра могила і Дружба. Важливою частиною природних рекреаційних ресурсів є мінеральні води, а також рекреаційні вузли, такі як Кремінський, Старобільський та Ново-айдарський [12].

2.2. Втрати та можливості для розвитку туризму в Україні в умовах війни.

Наукові дослідження проведені М. Башаком, Н. Булецем, З. Герасимівим, Я. Данилом та іншими зосереджені на проблемних аспектах функціонування сфери туризму в Україні. Особливу увагу приділено вивченню впливу воєнних подій на туризм та питанням відновлення цієї галузі у післявоєнний період. Дослідження О. Носирєва, Т. Деділової та І. Токаря визначають низку негативних наслідків війни для сфери туризму, таких як низький рівень безпеки та захисту туристів, руйнування інфраструктури та туристичних об'єктів, міграція працівників туристичної сфери та скорочення туристичних програм та фінансування [1].

Дослідники, такі як О. Роїк та О. Недзвецька, зазначають, що Україна має великий потенціал у галузі туризму. Реалізація цієї мети сприятиме зростанню кількості туристів, підвищенню рівня ВВП, розвитку туристичної інфраструктури, створенню нових робочих місць та іншим позитивним аспектам в економічному та соціокультурному вимірах [1].

Додатково, О. Роїк та О. Недзвецька вказують на кілька ключових викликів, які виникають в умовах воєнного конфлікту та які можуть впливати на туристичну галузь. Серед них слід виділити недостатню безпеку для туристів, пошкодження та руйнування інфраструктури, масову міграцію населення, зокрема фахівців туристичної сфери, що може викликати дефіцит кваліфікованих кадрів. Також зазначається, що скорочення фінансування та перерозподіл коштів на інші сектори можуть призвести до скорочення туристичних програм та послуг.

Важливим аспектом є також зниження туристичної привабливості країни внаслідок воєнних подій, що може вплинути на залучення іноземних туристів. Другим викликом є зниження туристичних потоків та призводження до втрат у секторі туризму, які можуть відчутно впливати на бюджет країни.

Загалом, дослідження наголошують на необхідності приділення уваги відновленню та розвитку туристичної галузі в умовах воєнного конфлікту, а також впровадженню стратегій, спрямованих на підтримку безпеки, відновлення інфраструктури та збереження туристичних ресурсів для подальшого зростання туризму в Україні.

Дослідження в сфері туризму в Україні, проведені вченими, такими як М. Бащак, Н. Булець, З. Герасимів, Я. Данило та інші, зазначають на численні проблемні аспекти, які виникли через воєнні події. Зокрема, вказується на небезпеку для туристів та населення в районах активних бойових дій, втрату значної частини туристично-рекреаційних ресурсів через руйнування та окупацію територій, закриття повітряного простору, порушення логістики та розміщення окупаційних військ у важливих туристичних центрах [2].

Також вказується на втрату трудових ресурсів через масову міграцію працівників готелів, ресторанів та туристичних фірм, а також на проблеми з кадрами внаслідок військових подій. Підкреслюється, що туристично-рекреаційний потенціал території зазнав значних змін через втрату доступу до Криму та руйнування туристичної інфраструктури.

Також важливим вважається забезпечення безпеки та реконструкція туристичних об'єктів, зокрема курортних готелів, з урахуванням нових вимог щодо наявності бомбосховищ. Проблеми з кадрами в готельній та туристичній галузі обумовлені не лише втратою працівників через еміграцію, але і небезпекою для них на території, де тривають військові дії.

Зокрема, зазначається, що курортний сезон та туристично-рекреаційний потенціал стали предметом серйозної зміни через руйнування та окупацію територій, а також через зниження зацікавленості іноземних туристів відвідувати країну з погіршеною безпековою ситуацією.

Зауважується, що умови воєнного конфлікту також впливають на природно-туристичний потенціал, оскільки анексія Криму та воєнні події в Донецькій та Луганській областях призвели до неможливості використання туристично-рекреаційних ресурсів цих територій.

Світлана Баженова та Юлія Пологовська акцентують увагу на необхідності встановлення культури подорожей в Україні, щоб громадяни могли відкривати для себе різноманіття історії, традицій та культури країни, особливо в умовах внутрішньої нестабільності, спричиненої війною. Зауважується, що конфлікт в Україні вніс суттєві зміни в галузь внутрішнього туризму, а після завершення воєнних подій можуть з'явитися нові напрямки та форми туризму. Для досягнення післявоєнного відновлення та сталого розвитку туристичної галузі Україна потребує партнерства на всіх рівнях, активної участі уряду та системної координації між національними та місцевими органами влади для підтримки туризму.

Важливим завданням для туристичної галузі України є розробка нової стратегії розвитку як в умовах воєнного конфлікту, так і після його завершення. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) вже працює над рядом проєктів, включаючи міжнародні ініціативи, що сприятимуть відновленню туристичної галузі України. Проєкт включає у себе маркетингові кампанії для просування туристичних регіонів серед внутрішніх туристів та співпрацю з Expedia Group Media Solutions, світовим лідером у сфері туристичної реклами, з метою просування України як привабливої туристичної дестинації [3].

Зазначається, що розробка стратегій розвитку туризму в Україні передбачає розгляд різних сценаріїв. Один із них включає маркетингові кампанії для привертання внутрішніх туристів, а також співпрацю з міжнародними партнерами для підняття престижу України як туристичної країни. Також підписано меморандум про співпрацю з Expedia Group Media Solutions на ITB BERLIN, що передбачає обмін інформацією та спільні заходи з популяризації туристичного потенціалу України.

За висловами Мар'яни Олеськів, Голови Державного агентства розвитку туризму, укладення Меморандуму є важливим кроком у просуванні українських туристичних напрямків та відновленні туристичної галузі в Україні. Вона підкреслює, що країна має значний потенціал для зміни уявлень

світової громадськості про неї та для представлення різноманітних та захопливих можливостей для вибагливих подорожників.

Додатково, Державне агентство розвитку туризму визначило конкретні напрямки розвитку туризму в умовах воєнного стану.

Серед них:

- Розробка та створення "Маршрутів пам'яті" для відзначення героїчних подвигів українського народу під час війни.
- Розробка програми реабілітації учасників війни, з фокусом на санаторно-курортний напрямок.
- Планування дій на майбутнє з метою привертання іноземних туристів під лейблом "Visit Ukraine in Future".

Щодо подальшого розвитку туризму в Україні, можливі такі ініціативи:

- Сприяння освітньому туризму для того, щоб люди могли особисто переконалися в наслідках війни в містах, таких як Маріуполь, Буча, Ірпінь, Харків та інші.
- Вшанування особливих місць в Україні, таких як Чорнобаївка, Зміїний острів та інші, як унікальних символів слави.
- Збільшення фінансування для відновлення та розвитку України через створення конкретних програм і стратегій.

Щоб відновити позиції України на післявоєнному міжнародному ринку туристичних послуг, туристичні підприємства повинні розглядати нові підходи до реклами та продажу своїх продуктів і послуг. Одним з ефективних методів є створення системи раціональних взаємозв'язків для вирішення конкретних завдань. Інтеграція цих взаємодій може створити синергетичний ефект та посилити взаємовплив.

Під час процесу відновлення туризму в Україні після військових дій, слід також враховувати досвід інших країн, які вже пройшли через подібні кризові ситуації, де економіка та туризм були пошкоджені від війни. Можна взяти на увагу досвід Хорватії, яка успішно відновила туристичну галузь після громадянської війни у 1990-х роках. Започаткована масштабна піар-кампанія

та акцент на унікальних туристичних атракціях, таких як понад 1000 островів, допомогли привернути увагу і створити позитивний імідж країни.

Ще однією цікавою точкою для вивчення може бути досвід Кіпру, який після етнічних конфліктів досяг великого успіху в рекламі туризму. Аналогічно до Хорватії, Кіпр активно визначав свої переваги та використовував масову рекламу для привертання туристів. Це призвело до позитивного впливу на економіку країни, забезпечуючи значний прибуток та створюючи великий внесок у ВВП.

Ізраїль служить ще однією вразливою але успішною моделлю відновлення сфери туризму, зумовленої постійними воєнними конфліктами з Палестиною. Здається, що ізраїльський туризм вдало адаптувався до умов триваючого військового конфлікту [12].

Ще одним важливим аспектом відновлення українських туристичних зон, зокрема прибережних територій, є необхідність розмінування прибережних туристичних об'єктів. За оцінками експертів, їх площа становить близько 20 тис. квадратних кілометрів, що вимагає значних витрат часу і коштів. Без проведення цього процесу більшість прибережних туристичних напрямків може стати небезпечними і недоступними протягом декількох років, поки територія не буде повністю очищена. Такий небезпечний стан може призвести до серйозних втрат для туристичних секторів відповідних регіонів [8].

Пріоритетними напрямками вдосконалення ринку туристичних послуг в Україні є:

- підвищення якості послуг та розширення їх асортименту;
- реставрація об'єктів історичної та культурної спадщини;
- розроблення та впровадження стандартів у сфері туризму та курортів, їх гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами;
- підвищення рівня безпеки туристів;
- спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму;

- розробка класифікації місць відпочинку за ступенем значущості, природними умовами, функціональними ознаками;
- активний розвиток інфраструктури, зокрема, транспортної;
- поширене використання інформаційних технологій для створення туристичного бренду держави та іміджу окремих регіонів.

2.3. Формування позитивного туристичного бренду України

Незважаючи на складну військову ситуацію, Україна повинна активно розвивати внутрішній туризм, використовуючи наявні ресурси та працюючи над позитивним туристичним іміджем країни. За досвідом Грузії можна виділити кілька заходів, які сприяють розвитку туризму під час воєнного конфлікту:

Реклама та PR:

1. Використання зростаючої впізнаваності країни під час конфлікту та перетворення її в позитивний момент для просування. Зменшення негативних меседжів в довгостроковій перспективі.
2. Надання точної та перевіреної інформації про туристичні об'єкти, додаючи фото та відеоматеріали.
3. Чітке розмежування безпечних та небезпечних територій для відвідування.
4. Використання територій, де відбувалися військові дії, для "темного" туризму після їх знешкодження.
5. Уникання емоційно насичених рекламних кампаній та пропозиція конкретних інформаційних пропозицій та контактів.

Співпраця з іншими партнерами:

- Співпраця з авіакомпаніями, що здійснюють прямі польоти, для створення спільних рекламних кампаній.

Використання інтернет-ресурсів:

- Співпраця з Google та Microsoft Virtual Earth для вигляду країни в Інтернеті та визначення безпечних та небезпечних зон.

- Розробка рекламних роликів для телебачення та Інтернету, спрямованих на внутрішніх споживачів, щоб підвищити відомість та розвиток внутрішнього туризму.
- Створення відеороликів, які висвітлюватимуть основні туристичні ресурси країни, такі як природа, культура, харчування.

Ці заходи спрямовані на розвиток туризму під час воєнного конфлікту та формування позитивного туристичного іміджу України.

Україна може взяти на озброєння досвід розширення туристичної сфери та просування свого туристичного потенціалу в країні та за кордоном, впроваджуючи новаторські програми розвитку туристичних напрямків. Наприклад, розвиток регіону навколо Азовського моря може надавати можливості для використання досвіду успішного розвитку туризму біля Мертвого моря. Суттєву роль у цьому процесі відіграє політика країни, яка впливає не лише на туристичну галузь, але й на інші сфери. Приклади Грузії та Ізраїлю показують, що в умовах негативних подій уряди цих країн продовжують впроваджувати ефективні реформи та створювати передумови для загального розвитку.

Стратегічні цілі розвитку туристичної сфери включають:

- Створення туристичного комплексу, ураховуючи місцеві особливості.
- Розвиток місцевої інфраструктури, такої як готелі та ресторани.
- Модернізація та розвиток транспортних та інформаційних засобів.
- Підвищення кваліфікації та розвиток туристичних кадрів.

При вирішенні конфліктів та відновленні туристичного потоку, країни вживають заходів, таких як організація прес-турів для створення позитивного іміджу у ЗМІ та представлення на міжнародних телеканалах. Важливе значення також має участь у міжнародних виставках та ярмарках, а також таргетування ринків з високим потенціалом. Успішні країни активізують брендингові кампанії та сприяють розвитку інфраструктури для повернення туристів.

Уряд Грузії, зокрема, має амбітні плани щодо розвитку туризму, враховуючи горизонтальну та вертикальну політику. Використання різних рекламних кампаній, участь у міжнародних заходах та створення унікального образу країни сприяють досягненню цих цілей [12].

Культурно-кулінарний туризм є ще однією перспективною галуззю для розвитку туристичної індустрії в післявоєнний період. Цей напрямок передбачає популяризацію унікальних культурних традицій різних регіонів України для привертання туристів.

Культурно-кулінарний туризм відкриває економічні можливості для місцевих громад шляхом просування місцевих ремесел, організації культурних заходів та надання кулінарних вражень. Шляхом висвітлення унікальних культурних і гастрономічних традицій регіону, туристична індустрія може привертати туристів, які зацікавлені у вивченні історії та культури даного району.

Створення спільних партнерств є ще однією перспективною стратегією для розвитку туристичної індустрії після війни. Такі партнерства передбачають взаємодію різних зацікавлених сторін в туристичній галузі, включаючи державні установи, неприбуткові організації та місцеві громади. Створюючи спільні партнерства, туристична галузь може використовувати загальні ресурси та досвід різних учасників для просування регіону на світовому рівні. Такі партнерства також сприяють обміну знаннями та найкращими практиками з метою досягнення сталого розвитку туризму, що сприяє довгостроковому зростанню та стійкості цієї галузі.

Таким чином, Україна повинна приділити увагу комплексному підходу для розвитку туристичної галузі, враховуючи власний туристичний потенціал та взяти на увагу позитивний досвід інших країн у подоланні негативного впливу геополітичних факторів.

Висновки до РОЗДІЛУ 2.

Підсумовуючи, військовий конфлікт суттєво впливає на туристичну галузь, але завдяки новим технологіям та інноваціям з'являються можливості для її відновлення в післявоєнний період. Однією з ключових стратегій може бути акцент на сталий туризм, що передбачає впровадження відповідальних практик збереження довкілля, розвитку місцевих громад та соціальної відповідальності. Крім того, культурно-кулінарний туризм та спільне партнерство можуть стати додатковими рушійними силами для повернення туристів та забезпечення економічного розвитку місцевостей. На основі досвіду інших країн, таких як Грузія та Ізраїль, можна взяти участь у міжнародних подіях, активно рекламувати туристичні переваги та формувати позитивний імідж України для світової аудиторії.

Тож у майбутньому Україна повинна активно використовувати свій потенціал для розвитку туристичної галузі. При цьому важливо взяти на увагу деякі ключові аспекти, які можуть сприяти відновленню та позитивному іміджу країни в туристичній сфері.

Активна реклама та PR-кампанії мають наголошувати позитивні сторони та унікальні особливості України, виходячи з культурно-історичних багатств та кулінарної спадщини. Важливо визначити безпечні та привабливі регіони для туристів.

Забезпечення точної та достовірної інформації про туристичні об'єкти, їх безпеку та інфраструктуру. Використання сучасних технологій та партнерство з глобальними інтернет-ресурсами для відображення туристичних атракцій.

Укладання угод та співпраця з авіакомпаніями, які здійснюють прямі польоти, для проведення спільних рекламних кампаній та полегшення доступу туристів до країни.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток туризму в безпечних регіонах.

Вплив війни на індустрію туризму в постраждалих регіонах є досить значним. Дослідження зосереджуються на вивченні наслідків конфлікту для туристичного сектору, щоб надати розуміння факторів, що спричиняють зменшенню туристичного потоку, втратам робочих місць, закриттю туристичних підприємств та загрозі туристичній інфраструктурі, економіці та загальному розвитку країни.

Одним із основних аспектів негативного впливу є руйнування туристичної інфраструктури, що робить її менш привабливою для відвідувачів. Завдяки чому, туристичні підприємства зазнають значних збитків, або навіть мають обов'язок закрити свою діяльність. Це, в свою чергу, призводить до втрат робочих місць та загрози економічного стану країни.

Збільшення рівня страху та безпекових обмежень також впливає на туризм в постраждалих регіонах. Занепокоєння щодо безпеки відвідувачів стає серйозним перешкодженням для відновлення туристичного потоку, оскільки туристи можуть утримуватися від відвідування не тільки регіонів, що зазнали обстрілів, а й навіть всієї країни в цілому.

Ці проблеми взаємодіють та утворюють негативний цикл, погіршення туристичної інфраструктури та загального стану безпеки призводить до зменшення інтересу та прибутків від туризму, що в свою чергу ускладнює відновлення регіону після конфлікту.

У період воєнного стану, застосування посиленних заходів безпеки та обмеження пересування може серйозно вплинути на об'єкти туризму та відпочинку. Експлуатація таких об'єктів може бути обмежена

призупинена, а самі відвідувачі можуть стикатися з труднощами. Специфіка відпочинку та роботи туристичних об'єктів у різних регіонах України під час дії воєнного стану залежить від конкретних умов оголошення воєнного стану та його впливу на конкретний регіон.

Тепер найважливішою частиною при формуванні маршруту є урахування розташуваних бомбосховищ поблизу для забезпечення безпеки та комфорту туристів.

При плануванні екскурсій, подорожей або походів з тривалим маршрутом в Україні слід враховувати часові обмеження, так як на сьогоднішній день введено комендантську годину в усіх областях України. Зазвичай, це обмеження діє з 23:00 до 5:00. Тому плануючи відпустку або відвідування конкретних місць, важливо враховувати ці вимоги.

У літній сезон на внутрішньому туристичному ринку України виникають попити серед громадян на відпочинок. У більшості випадків цікавість спрямована на внутрішній туризм. Популярними регіонами серед українців залишаються умовно безпечні зони, такі як Львівщина, Івано-Франківщина та Закарпаття. Зокрема, великий попит спостерігається на поїздки до Карпат. Останнім часом почали відновлюватися екскурсійні тури до замків та музеїв, які через воєнний стан протягом тривалого часу залишались закритими. Також зростає зацікавленість екскурсіями Київщиною та Полтавщиною.

Поступово відкриваються дитячі табори, переважно у західній частині України - на Львівщині, Івано-Франківщині та Закарпатті. Щодо морського відпочинку, через зрозумілі обставини він залишається недоступним.

Кожен регіон та область може мати свої особливості туристичної діяльності в період воєнного стану, і це може бути пов'язано з різними обмеженнями, що діють на території конкретного регіону. Туроператорам та гідам слід докладати зусиль для вивчення і врахування цих обмежень при розробці та виконанні туристичних програм.

Таблиця 3.1

Область	Особливості
Київ, Київська, Черкаська, Полтавська, Волинська області	Заборонено відвідування зелених зон та лісів, які розташовані поза межами житлових масивів, дозволено відпочинок біля водойм, перелік який визначений військовою адміністрацією
Львівська область	Дозволено відвідувати ліси, але заборонено пересуватися по них на транспорті. Виключенням є випадки, коли через ліс пролягає транзитний шлях або людина пересувається на велосипеді. Дозволено відпочивати біля водойм, перелік яких встановлений військовою адміністрацією
Закарпатська область	Дозволено відвідувати ліси, за виключенням частини Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку, заборонені польоти на одномоторних літаках
Івано-Франківська область	Дозволено відвідувати ліси та гори, заборонено пересуватися по них на джипах, квадроциклах, баггі та мотоциклах. Дана заборона поширюється на курорт Буковель
Тернопільська область	Дозволено відвідувати ліси, однак заборонено розпалювати багаття. Всі туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Вінницька область	Заборонено відвідування лісів, дозволена туристична діяльність біля водойм, крім тих місць, які знаходяться неподалік об'єктів інфраструктури
Рівненська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, які знаходяться в північній частині
Житомирська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, що розташовані за 20 км від кордону з Білоруссю. Дозволено працювати тим закладам культури, які мають обладнані укриття

Хмельницька область	Дозволено відвідувати ліси з певними обмеженнями. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Чернівецька область	Дозволено відвідувати ліси. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Миколаївська область	Дозволено відвідувати визначені військовою адміністрацією лісові урочища з деякими обмеженнями

3.1 Обмеження, що до відпочинку та роботи туроб'єктів різних областей України

Джерело: [4]

3.2. Розвиток нових форм туризму

Війна справді має значний вплив на галузь туризму. Включаючи всі фактори глобалізації сучасного світу, туристична галузь потребує нових форм туризму.

Екологічний туризм, або екотуризм, визначається як форма туризму, яка акцентується на збереженні природи, відповідальному використанні природних ресурсів та підтримці охорони природи та біорізноманіття.

Гастрономічний туризм — це форма туризму, в якій центральним елементом є вивчення та випробування місцевих кулінарних традицій, страв та кухонь.

Медичний туризм, також відомий як медичний подорожі або медичний відпочинок, представляє собою вид туризму, де люди подорожують за кордон для отримання різних медичних послуг. Це може включати медичні обстеження, хірургічні операції, лікування та реабілітацію.

Авентурний туризм є формою подорожей, що акцентується на екстремальних, активних та пригодницьких заняттях. Ця категорія туризму включає в себе різноманітні види екстремальних дійств, такі як альпінізм, рафтинг, параглайдинг, зовнішнє велоспорт, плавання по горах, туризм на каяках, сходження на гори, а також великі експедиції та відкриття.

Культурний обмін – це важливий аспект міжнародних відносин і туризму. Програми обміну, стажування та волонтерські подорожі сприяють взаєморозумінню та обміну досвідом між різними культурами та групами людей.

Віртуальний туризм – це концепція, що використовує віртуальну реальність та інші технології для того, щоб туристи могли відвідувати різноманітні визначні місця, музеї та інші об'єкти не виходячи зі свого дому. Це створює можливість для користувачів переживати туристичні моменти та досліджувати нові місця за допомогою віртуальних іммерсивних технологій. Віртуальний туризм може бути реалізований через відповідні додатки, спеціальні віртуальні туристичні платформи та інші технологічні засоби, що дозволяють користувачам занурюватися у віртуальне середовище та взаємодіяти з ним.

Орнітологічні тури стають дедалі популярнішими, де турфірми пропонують умови для спостереження за птахами, забезпечуючи необхідний інвентар. Пакети можуть включати проживання та харчування, залежно від тривалості подорожі. Зростає і самостійне випробовування цього виду туризму.

Геотуризм отримав широку популярність серед туристів світу. Спрямований на збереження навколишнього середовища, він підкреслює унікальність місць, сприяє відновленню історичних регіонів і підтримує місцеві традиції.

Агротуризм охоплює відвідування сільських місцевостей для відпочинку та розваг в екологічно чистих областях. Популярний в США "агротуризм одного дня" дозволяє туристам активно приймати участь у фізичних роботах, таких як збирання ягід і фруктів, насолоджуючись природою та економлячи гроші на придбанні власноруч зібраної продукції.

Технологічний туризм є відносно новою тенденцією в індустрії туризму, де подорожні вирушають в подорожі, спробовавши та використовуючи нові технології для збагачення свого туристичного досвіду. Технологічний туризм

може включати в себе використання сучасних гаджетів, дронів, інтерактивних аудіогідів, електронних карт та інших засобів для полегшення мобільності та забезпечення технологічного комфорту під час подорожей.

Тематичний туризм – це форма подорожей, де основна увага спрямована на задоволення конкретних інтересів або хобі. Цей вид туризму визначається обраною темою або концепцією подорожі, яка може бути пов'язана з різними сферами інтересів, такими як кіно, література, історія, наука тощо.

Спортивний туризм представляє собою форму туризму, де основною метою подорожі є участь у спортивних подіях, спостереження за ними або відвідування спортивних об'єктів. Це може включати різні види спорту та заходів, таких як марафони, змагання зі спортивного туризму, футбольні матчі, олімпійські ігри та інші. Спортивний туризм може зацікавлювати як активних спортсменів, так і людей, які просто цікавляться спортом і хочуть відвідати події вживу. Цей вид туризму може бути також великим стимулом для здорового способу життя та розвитку фізичної активності.

Туризм для одиноких мандрівників — це форма туризму, яка спеціально адаптована для людей, які подорожують самотійно. Цей вид туризму може включати різні формати, такі як групові подорожі для одиноких людей, де учасники мають можливість знайомитися та спілкуватися з іншими подорожніми.

Мікротуризм – це форма туризму, що акцентується на коротких інтенсивних подорожах з метою відвідування значущих місць або подій за обмежений період часу. Цей підхід дозволяє максимально використовувати час та ефективно освоювати нові враження, при цьому не вимагає великої тривалості відпустки. Мікротуризм може включати в себе короткі вікенд-подорожі, одноденні відвідування місць історичного чи культурного значення, а також участь у спеціальних подіях або фестивалях. Основна ідея полягає в тому, щоб отримати максимум вражень і задоволення від подорожі, не витрачаючи багато часу.

Нові форми туризму дозволяють враховувати різноманітні інтереси, потреби та стилі життя різних груп людей. Це дозволяє туристичній індустрії привертати більше подорожуючих та робити відпочинок доступнішим для ширшого кола людей.

З розвитком нових форм туризму індустрія починає впроваджувати нові технології, концепції та послуги. Це сприяє створенню інноваційного середовища, де вдосконалені методи та засоби подорожування роблять туристичний досвід більш цікавим та комфортним.

Деякі форми туризму, такі як екотуризм, спрямовані на збереження природи та культурних цінностей. Це допомагає розвивати туризм, який має менший негативний вплив на довкілля та сприяє сталому розвитку регіонів.

3.3. Система безпеки для туристів в умовах війни

У період війни туристична галузь не припиняється повністю, але шукає нові напрямки, такі як темний та військовий туризм. Навіть якщо раніше ці види туризму в Україні були менш розвиненими, вони набувають зараз економічної вигоди та перспектив, оскільки іноземці виявляють збільшений інтерес до країни.

Туристична діяльність в регіонах країни під час війни може бути страшною та небезпечною. Проте важливо застосовувати необхідні заходи для забезпечення безпеки туристів. З цією метою важливо дотримуватись базових правил безпеки під час подорожей в умовах збройного конфлікту, таких як:

1. Ретельне вивчення призначення та регіону, ознайомлення з поточною ситуацією, включаючи можливі конфлікти, з метою розуміння потенційних ризиків та небезпек.
2. Реєстрація у своєму посольстві, особливо для громадян інших країн, для отримання допомоги в разі надзвичайних ситуацій.
3. Слідкування за останніми новинами та подіями в відвідуваному регіоні для прийняття обґрунтованих рішень та дій в разі погіршення ситуації.

4. Уникання військових та урядових об'єктів та інших потенційних цілей, які можуть бути більш вразливими до атак та перебувати під суворою охороною.
5. Дотримуйтеся місцевих звичаїв та традицій, вдягайтеся відповідно до регіону та уникають поведінки, яка може бути сприйнята як образлива чи неповажна.
6. Користуйтеся надійними транспортними службами та житлом, уникайте подорожей поодиночі чи вночі. Якщо можливо, подорожуйте групами або з довіреним гідом.
7. Маєте завжди резервний план на випадок надзвичайної ситуації, включаючи план евакуації, розташування посольства -чи консульства та контактну інформацію для надзвичайних ситуацій.
8. Уникайте військових об'єктів, урядових будівель та інших потенційних цілей під час конфлікту.
9. Завжди майте резервний план та будьте готові до евакуації у разі необхідності.
10. Ознайомтесь з базовими принципами надання першої допомоги в умовах небезпеки та забезпечте себе необхідним медичним обладнанням.

Дотримання цих рекомендацій може забезпечити туристам більший рівень безпеки та сприяти успішному виконанню подорожі під час війни та повітряних загроз.

Висновки до РОЗДІЛУ 3

Туристична діяльність в умовах збройного конфлікту дійсно може бути потенційно небезпечною, і безпека туристів є пріоритетним питанням. Перед від'їздом туристи повинні докладно інформуватися про поточну ситуацію в регіоні, де вони збираються подорожувати. Це включає перевірку офіційних порад місцевих влад, консульських попереджень та інших доступних джерел інформації. Туристи повинні уникати зон конфлікту та небезпеки. Важливо

планувати маршрут таким чином, щоб уникати територій, де тривають бойові дії або існують інші загрози безпеці.

Застосування принципів сталого туризму, орієнтованих на збереження навколишнього середовища та підтримку місцевих громад, може допомогти створити сталі економічні можливості та підвищити імідж країни.

Розвиток туризму вимагає співпраці між державними установами, неурядовими організаціями та місцевими громадами. Спільне партнерство може допомогти використовувати колективні ресурси та досвід для просування України на світовому туристичному ринку.

З використанням інновацій та сучасних технологій можна створити нові туристичні продукти, які будуть привабливими для міжнародних та внутрішніх подорожуючих.

Створення нових форм туризму розширює спектр можливостей для туристів, повертаючи різні категорії подорожуючих з різними інтересами та уподобаннями.

Деякі форми туризму, такі як екологічний туризм чи туризм спільнот, спрямовані на сталість та дбайливе використання ресурсів, що є важливим у контексті збереження природи та культурних цінностей.

Розвиток нових форм туризму в Україні може сприяти зміцненню позитивного туристичного іміджу країни, розширенню туристичного потенціалу та залученню більше туристів навіть у важкі періоди, такі як військовий конфлікт.

ВИСНОВОК

Здійснене дослідження дозволяє сформувати такі висновки:

У роботі наведено теоретичне узагальнення й наукове обґрунтування стратегії розвитку туризму в умовах російської воєнної агресії, та проаналізовано й досліджено можливості розвитку під час війни та перспективи розвитку у майбутньому.

1. Досліджений вплив пандемії COVID-19 на туристичну галузь в Україні, доводить, що пандемія суттєво вплинула на туризм у всьому світі, викликаючи гострий спад туристичних потоків та призводячи до обмежень у подорожах. Аналіз цієї ситуації вимагає застосування комплексних методів дослідження, оскільки вплив пандемії охоплює широкий спектр аспектів. Необхідно розглядати кількість відмінених поїздок та скасованих туристичних заходів, оскільки це визначає реальний обсяг втрат у туристичній індустрії. Потім важливо розглядати економічні втрати, для готелів, ресторанів, транспортних компаній та інших галузей.

Україна, як інші країни, відчула вплив пандемії на туризм. Зменшення міжнародного туризму та обмеження внутрішніх подорожей призвели до великих втрат для місцевих туроператорів, готелів та ресторанів. Однак пандемія також стимулювала інтерес до внутрішнього туризму та розвитку нових, більш безпечних форм подорожей.

Для подолання викликів, пов'язаних із COVID-19, туристична галузь повинна адаптуватися, впроваджувати інновації та співпрацювати з урядовими та громадськими організаціями. При цьому важливо враховувати внутрішні та глобальні фактори, щоб створити стійкі та ефективні стратегії відновлення та розвитку туризму в нових реаліях.

2. Проаналізувавши, вплив пандемії та дослідивши особливості розвитку туризму в Україні станом на 2021 рік, можна зазначити наступне:

Наприкінці 2021 року та на початку 2022 року відзначалося позитивне зростання туристичного потенціалу, що було визначено підвищеним інтересом до України від туристів із різних країн, зокрема ОАЕ та Саудівської

Аравії. Оптимістичні прогнози на 2022 рік передбачали подальший розвиток та зростання туристичної галузі в Україні. Загалом, дослідження вказує на те, що необхідно приділяти увагу розвитку туризму в Україні, враховуючи проблеми та можливості, що виникають у змінливому соціально-економічному контексті. Адекватне регулювання, реклама та розвиток інфраструктури можуть визначити успіх туристичного сектору в майбутньому.

3. Розглянувши ефективні методи дослідження туристичної діяльності в умовах військового конфлікту вимагають інтеграції різноманітних підходів. Важливим є використання таких методів, що дозволяють здійснити об'єктивний аналіз впливу війни на туризм і визначити стратегії для пом'якшення негативних наслідків конфлікту для туристичної галузі.

Комбінація кількісних і якісних методів дозволяє отримати повне та глибоке розуміння впливу війни на туризм. Кількісні методи надають можливість зібрати статистичні дані та кількісні показники, що стосуються зменшення туристичних потоків, економічних втрат та інших об'єктивних факторів. З іншого боку, якісні методи дозволяють врахувати глибокі психологічні, соціокультурні та етичні аспекти впливу війни на туризм, розкриваючи переживання та сприйняття мандрівників та місцевого населення.

Комплексне дослідження також повинно включати аналіз взаємодії туризму з іншими галузями економіки та соціальними секторами, щоб визначити загальний вплив конфлікту на суспільство та розвиток країни.

4, Повноцінно проаналізувати ситуацію сучасного стану розвитку туристичної галузі в Україні в умовах війни, на жаль не вдалося. Масштаби втрат і руйнацій від війни в 2022 році ще не можуть бути точно підраховані, оскільки частина території перебуває під окупацією, а на інших теренах тривають бойові дії. Проте можна передбачити, що втрати будуть значними, оскільки кілька областей перебувають під окупацією, а інші знаходяться в зоні конфлікту. Таким чином, туристична діяльність стає неможливою на цих територіях, які володіють значним туристично-рекреаційним потенціалом.

Щодо руйнацій рекреаційно-туристичних ресурсів, вже відомо про певні знищення, особливо на територіях, які визволені від окупаційних військ або де повідомлено про руйнування.

Туристично-рекреаційний потенціал України є дуже великим і сприятливим для розвитку туризму. Проте російсько-українська війна перешкоджає його повному використанню, призводячи до руйнацій туристично-рекреаційних ресурсів, таких як пам'ятки культури, архітектури, історичні пам'ятки та природно-заповідний фонд.

Незважаючи на військові дії, туристична галузь України не припиняє своєї діяльності. Громадяни продовжують відвідувати безпечні туристичні зони, переважно в Карпатах. Це сприяє підтримці туризму та може слугувати джерелом доходів для бюджету. Хоча в країні воєнний конфлікт, економіка продовжує працювати, і туризм залишається важливою галуззю, зокрема у

Загалом можна сказати, що російсько-українська війна має серйозний вплив на туризм в Україні, призводячи до великих втрат і руйнацій туристично-рекреаційних ресурсів. Незважаючи на це, у безпечних регіонах галузь продовжує функціонувати, а українські громадяни відвідують національні туристичні зони, що є важливим економічним чинником в умовах військового конфлікту.

5. Було з'ясовано після початку повномасштабного вторгнення країни-агресора стан індустрії туризму в Україні, зокрема в східних регіонах, суттєво погіршився. Спостерігається значне зниження кількості туристів і доходів, що має серйозний вплив на туристичну галузь. Багато готелів та інших туристичних підприємств припинили свою діяльність або зменшили її масштаби через відчутний спад попиту. Це призвело до втрат робочих місць та економічних труднощів для мешканців постраждалих регіонів.

Після завершення бойових дій ми стикнемося з наслідками, які включають руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, зменшення біорізноманіття та збільшення кількості шкідників у лісах. Крім того, процес відновлення країни буде потребувати значних природних ресурсів. Важливо

враховувати, що війна може призвести до невиконання вже поставлених Україною кліматичних цілей, оскільки сам конфлікт сприяє зміні клімату, а відновлення країни може викликати значні викиди парникових газів.

В умовах воєнного стану внутрішній туризм набуває особливостей, які пов'язані з наявністю дозволів та обмежень, що діють в безпечних західних та центральних регіонах країни. Ці обмеження повинні бути враховані як туристами, так і туристичними компаніями.

6. Було розглянуто досвід інших країн, як відбувалось формування позитивного туристичного бренду після військового конфлікту.

На основі досвіду інших країн, таких як Грузія та Ізраїль, було виявлення, що для покращення ситуації, можна взяти участь у міжнародних подіях, активно рекламувати туристичні переваги та формувати позитивний імідж України для світової аудиторії.

Розвиток внутрішнього туризму за допомогою рекламних роликів та кампаній, спрямований має бути на внутрішніх споживачів. Це може збільшити підтримку та зацікавленість власного населення в подорожах країною.

Лише комплексний підхід, включаючи політичні реформи, розвиток інфраструктури та вдосконалення туристичної політики, може зробити Україну конкурентоспроможною на глобальному туристичному ринку та забезпечити стале зростання індустрії туризму в умовах післявоєнного періоду.

7. Проаналізувавши ситуацію, можна зазначити, що з початком туристичного сезону спостерігається певна активізація як внутрішнього, так і зовнішнього туризму в Україні. Однак ця активність суттєво обмежена та залежить від загальної ситуації в країні, яка на даний момент визначається тривалими бойовими діями в різних регіонах, загрозою ракетних ударів по всій території, руйнуванням інфраструктури та низькими доходами громадян.

В умовах воєнного конфлікту туризм набуває своїх особливостей, перш за все, пов'язаних із забезпеченням безпеки для українських та іноземних

туристів. Питання безпеки стає пріоритетним у плануванні та здійсненні туристичних маршрутів. Важливо враховувати загрози та ризики, пов'язані з бойовими діями та можливими обмеженнями в безпеці.

Такі умови вимагають від туристичної галузі високого рівня адаптивності та відповідального підходу до організації та проведення туристичних заходів. Важливо надавати інформацію та рекомендації туристам, забезпечуючи їхню безпеку та комфорт, а також сприяти відновленню та розвитку туристичної індустрії в подальшому, у подоланні викликів труднощів в умовах конфлікту.

8. Було запропановано нові форми туризму, що є важливим етапом у розвитку та диверсифікації туристичної галузі. Вони відкривають нові можливості для подорожуючих та сприяють створенню унікальних туристичних досвідів. Зокрема, такі форми туризму, як мікротуризм, спортивний туризм, тематичний туризм, технологічний туризм, віртуальний туризм та інші, дозволяють задовольняти різноманітні інтереси та потреби подорожуючих.

Нові форми туризму можуть створювати нові робочі місця, сприяти розвитку туристичної інфраструктури та стимулювати економіку місцевих громад. Це особливо важливо для регіонів, які шукають можливості для диверсифікації економіки.

Загалом, нові форми туризму є важливим елементом сучасного світу, де подорожі стають доступнішими та різноманітнішими. Вони віддзеркалюють тенденції змін в суспільстві та вимагають від галузі постійного вдосконалення та адаптації до потреб сучасного туриста.

9. Визначено систему безпеки для туристів, що є пріоритетним питанням.

Перед від'їздом туристи повинні докладно інформуватися про поточну ситуацію в регіоні, де вони збираються подорожувати. Це включає перевірку офіційних порад місцевих влад, консульських попереджень та інших доступних джерел інформації. Туристи повинні уникати зон конфлікту та

небезпеки. Важливо планувати маршрут таким чином, щоб уникати територій, де тривають бойові дії або існують інші загрози безпеці.

Систематичне надання інформації щодо безпеки, розробка ефективних систем моніторингу та реагування на можливі небезпеки, а також співпраця між туристами, туроператорами та владними органами є ключовими чинниками для забезпечення безпеки туристів.

Враховуючи динаміку змін у світі, важливо постійно вдосконалювати стратегії та заходи з безпеки, щоб гарантувати найвищий ступінь захисту для подорожуючих у будь-яких умовах. Широкий спектр заходів безпеки стає необхідністю для забезпечення позитивного та безпечного туристичного досвіду для всіх.

Отже, повне відновлення туристичної діяльності в Україні буде можливим лише після припинення бойових дій, забезпечення безпечності та вільного руху туристів по всій території країни, а також відновлення інфраструктури та туристичних ресурсів. У цей час можуть з'явитися нові форми туризму.

Впровадження новітніх технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність, цифрові трансформації, мобільні додатки і маркетинг у соціальних мережах, може стати ефективним інструментом для просування нових форм туризму та відновлення розвитку регіонів, постраждалих від війни. Використання віртуальної реальності та інших інноваційних технологій надасть потенційним туристам можливість ознайомитися з історією, культурою та природними чудесами регіонів, спонукаючи їх виявляти інтерес і сприяючи розвитку туристичного бізнесу. Загалом, хоча відновлення туризму в післявоєнний період буде викликом, його можна здійснити та просувати вперед. За умови спільної роботи та впровадження підходів сталого та відповідального туризму, регіони, постраждалі від війни, можуть нарощувати позитивне майбутнє для своїх громад та туристичної галузі.

Важливо враховувати приклади успішних країн, які зуміли відновити свою туристичну галузь після війни та використовувати їхні досвід і стратегії

для розвитку туризму в Україні. Комплексний підхід та впровадження необхідних реформ можуть допомогти Україні змінити свій імідж та стати привабливою для туристів з усього світу.

У зв'язку з непередбачуваною ситуацією в Україні, обумовленою війною, складно надавати конкретні прогнози щодо розвитку туризму. Але можна стверджувати, не перебільшуючи, що туризм може стати важливим чинником в подоланні післявоєнної кризи, якщо уряд України впровадить ефективні маркетингові стратегії в цій галузі.. Тільки комплекс заходів допоможе змінити імідж країни та зробити її привабливою для туристів з усього світу.

Список використаних джерел

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
2. Білецький Л., Котик С. Сучасні вектори розвитку туризму: тенденції та перспективи країн Європейського регіону. міжнародна монографія. Тернопіль: Вид. центр ТНПУ, 2020. С. 38-74.
3. ДАРТ. (2022). Державне агенство розвитку туризму.
<https://www.tourism.gov.ua/blog/cherez-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-na-18>
4. Зарубіна, А., Сіра, Е., & Демчук, Л. (2022). Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (41). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
5. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
6. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект : матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці : Технодрук, 2022. С. 337–341.
7. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. К., 2011. 334 с.
8. Кузик С. П. Географія туризму. навчальний посібник. Львів, 2011 рік. 271 с.
9. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>

- 10.Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15.
- 11.Турзбір в Україні за перші чотири місяці 2022 року зріс на 65%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65>
- 12.Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися на 18%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/cherez-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-na-18>
13. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни.
RL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vperediproishodit-turizmom-1657645856.html>
14. Шабардіна, Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору: дис. канд. екон. наук: Ю.В.Шабардіна, Чернігівський державний технологічний університет. Чернігів, 2011. 21 с.
15. Юхновська Ю. О. Вплив глобалізації та євроінтеграції на туристичну галузь України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23(2). С. 147-152.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_23\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_23(2)_30).
16. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм?
URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viyna-vukrayini-vplinula-na-ievropeyskiy-turizm>.
17. Яковчук О.В. Оцінка туристичного потенціалу України. Географія та туризм. 2010. Вип. 10. С. 57-65.
18. Boiko, V., Liubynskiy, O., Strikha, L., Zarakhovskiy, O.Y., Neilenko, S. (2021). International journal of computer science and network security. Vol. 21. №4. PP. 167–177. 110.

19. Crisis in Hospitality and Tourism: A study on the impacts of terrorism on Indian Hospitality and Tourism Industry
URL: <https://www.researchgate.net/>.
20. Economic Impact Report, 2019.
URL: <https://wttc.org/Research/EconomicImpact>.
21. European Court of Auditors. EU Support to tourism. Need for a new orientation and a better funding approach. 2021. 58 p.
22. How the war in Ukraine will affect European tourism. globetrender.com, 2022.
URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect>.
23. Karnaushenko, A., Petrenko, V., Tanklevska, N., Borovik, L., & Furdak, M. (2020). Prospects of youth agricultural entrepreneurship in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 6(4), 90–117. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.06>.
24. Kyrylov Y., Hranovska V., Boiko V., Kwilinski A., & Boiko L. (2020), International Tourism Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine's Integration into the Global Tourism Industry. *Journal of Risk and Financial Management*, 13 (12), 303.
25. Lyulyov O., Us Y., Pimonenko T., Kwilinski A., Vasylieva T., Dalevska N., Polcyn J., & Boiko V. The Link between Economic Growth and Tourism: Covid-19 Impact. Proceedings of the 36th International Business Information Management Association (IBIMA) 4–5 November 2020 / S. Khalid, S. Soliman (ed.). Granada : IBIMA Publishing, 2020. P. 8070–8086.
26. Richter, Linda. Political Instability and Tourism in the Third World // *Tourism and the Less Developed Countries*. Edited by David Harrison. – New York: Wiley. – 1992. – P. 35-46.
27. Romanenko, Y.O., Boiko, V., Shevchuk, S. M., Barabanova, V. V., & Karpinska, N. V. (2020). Rural development by stimulating agro-tourism

activities. *International Journal of Management*, 11(4), 605–613. DOI:
<https://doi.org/10.34218/IJM.11.4.2020.058>.